

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Виктория Алберт Трайкова на тема:

„Идеята за прераждането в източните религии (богословски анализ)“

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ в професионално

направление 2.4. Религия и теология

по научна специалност *История на религиите*

представено от доц. д-р Димо Кръстев Пенков, член на научното жури,

определено със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“

№ РД 38 – 212/ 03.05.2022 г.

Процедурата по настоящата защита е открита по предложение на Факултетния съвет на Богословски факултет (протокол № 9 от 28.04.2022 г.) със заповед на Ректора СУ „Св. Климент Охридски“ № РД 38 – 212/ 03.05.2022 г. На своето първо заседание научното жури потвърди, че обявената процедура е организирана при спазване на всички законови изисквания и разпоредби. След проведените разисквания за председател бе определен доц. д-р Димо Пенков. Научното жури единодушно определи за рецензенти проф. д-р Ростислава Георгиева Тодорова-Енчева (ШУ) и доц. д-р Димо Пенков (СУ), а на останалите членове – доц. д-р Костадин Кирилов Нушев (СУ), доц. д-р свещ. Теодор Божидаров Стойчев (ШУ) и доц. д-р свещ. Стоян Илиев Чиликов (ПУ) да изготвят становища. Като краен срок за представяне на рецензиите и становищата бе определена датата 15.06.2022 г., а като дата за откритото заседание на научното жури и публична защита – 30.06.2022 г. Всички процедурни срокове бяха спазени.

Кратки данни за кандидата

Виктория Алберт Трайкова е родена на 01.07.1991 г. Висше богословско образование със степен „бакалавър“ тя получава в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 2015 г. Магистърска степен придобива през 2016 г. в МП „Църква и медии“ на същия факултет. След успешно издържан кандидат-докторантски конкурс Виктория Трайкова е зачислена в редовна докторантура по „История на религиите“ в катедра „Историческо и систематическо богословие“ със

заповед на Ректора № РД 20 – 1046/ от 05.07.2018 г. През тригодишния срок на докторантурата си тя добросъвестно изпълнява всички свои задължения като докторант и е отчислена с право на защита с решение на Факултетния съвет на Богословски факултет (протокол № 11 от 24.06.2022 г.) и последваща ректорска заповед № РД 20 – 1227 от 28.06.2021 г.

Актуалност на темата

Представената за рецензиране докторска дисертация на редовен докторант Виктория Трайкова представлява един интересен поглед върху идеята за прераждането в източните религиозни учения и предизвикателствата, които тя поставя пред православния християнин. Фокусът на богословските занимания на докторанта е насочен към един доста актуален и дискуссионен проблем, който вълнува нашето общество и днес, видно от факта, че големите книжарници и библиотеки поддържат специални щандове и раздели с литература, рекламираща тази идея. Съчинението е навременно и много актуално. Без преувеличение, може да се каже, че в българската богословска наука липсват обобщаващи изследвания върху източните учения за прераждането. Тревожната тенденция, очертана от акад. Владета Йеротич преди години и базирана на статистически данни, разкриващи, че повече от 30% от европейското население вярва в прераждането, не изключва и българската действителност. За популярността на тази идея сред българското общество в първата половина на XX в. говори още проф. д-р архим. Е. Сапунджиев в своя „Кратък наръчник по Християнска апологетика“ (С., 1942, с. 71).

Тематичен обхват и структуриране на основните проблемни дялове

Представената дисертация е в обем от 279 страници. Дисертационната теза е разгърната в историко-религиозен план, последван от богословски анализ. Планът и структурата на дисертацията са подчинени на идейния замисъл на автора да изследва в съпоставителен план източните учения за прераждането и свързаните с тях практики, от една страна, а от друга – християнската вяра във възкресението, която е основополагаща за нашата православно-християнска идентичност.

Предговорът (с. 5–7) разкрива мотивите, довели до избор на темата и логично съдържа думи на благодарност към колеги от Богословския факултет, подпомогнали работата на докторанта. В увода (с. 8–25) са коментирани

актуалността на избраната тема, която е изведена в осем пункта. Посочени са основните богословски аргументи, които разкриват явната несъстоятелност на идеята за прераждането, пречупени през призмата на основните християнски истини и догматически вероопределения на Църквата. Формулирани са обект и предмет на изследването (с. 14–15), както и неговите цели и задачи (с. 15–16). Конкретизирана е и използваната методология (с. 16–17). В увода е включен обширен историографски преглед на по-основните съчинения по разглежданата проблематика (с. 17–21).

Първа глава (с. 26–101), озаглавена „Историческият път на идеята за прераждането“, представлява едно мащабно религиозно-историческо изследване на генезиса на идеята за прераждането в религиозните представи на Изтока. Първата част на тази глава представя в детайли историята на индуизма като „прародител“ на тази идея. Важен акцент е изясняването на факта, че вярванията на древните индийци не са монотеистични, а са политеистични. Характерното за тази религиозна традиция е монизма – съчетаването на множество божества в единен безличен принцип, който е основа на всичко съществуващо (вж. с. 32). Представени са, също така, най-важните и съществени характеристики на древноиндийската религия – космология, митология, философия, писмени паметници и култ. Тук докторантът ни въвежда в сложния лабиринт и специфика на религиозния живот на древните индийци, техните литературни паметници, практики, молитви и т.н. След това по-общо представяне докторантът стеснява своите търсения, приемайки, че „светът се запознава с идеята за прераждането за първи път в Упанишадите“ (с. 45). Там, според В. Трайкова, се разгръщат „кардиналните доктрини за цялата индийска религиозна философия – *сансара* (непрекъснатата верига от последователни прераждания), *карма* (предопределените отношения между действия и резултат от предишните животи) и *мокша* (най-висшата религиозна цел, избавлението от страданията)“ (с. 45). В своя анализ В. Трайкова отбелязва факта, че част от възгледите, застъпени в този сборник са с философско-спекулативен характер, а не религиозно-митологичен, което ѝ дава основание да приеме, че идеята за прераждането е изкуствено създадена (вж. 51).

Следващата съществена част от първа глава е посветена на развитието на идеята за прераждането в будизма, даоизма, дзогчен – тибетското учение за

прекъсване на прераждането. В тази глава докторантът се движи изцяло в спецификата и методологията на дисциплината „История на религиите“.

Във втора глава, озаглавена „Християнски поглед към идеята за прераждането“ (с. 102–193), се прави съпоставителен анализ между източните представи и християнското вероучение. В тази част на своето богословско изследване В. Трайкова си поставя отговорната и амбициозна задача да проследи и анализира историческите податки на учението за прераждането в орфизма и философията на Платон, както и да разкрие диаметралната му несъвместимост с православното светоусещане и опитност, представено в съчиненията на древните апологети на Църквата. В хода на анализа става ясно, че за будизма не съществува човешката душа като субстанция, а за християнството тя е по-ценна от богатството на целия свят (срв. Мат. 16:26); че идеалът на християнството е вечният живот на човека, а на будизма – прекратяването на всякакъв живот. Посочена е и принципната разлика между възраждането на живота, което се осъществява в Църквата и прераждането, което не е нищо друго, освен „пълна анихилация на личността“ (с. 193). Вярването, че човешкото тяло е само „обвивка“ обезценява човешкия живот и всичките му исторически проявления. В идеята за „реинкарнация“ или „метемпсихоза“, е накърнена ценността на човешката психо-физическа личност, на личностните връзки и общения, презряно е неповторимото значение и достойнство на човека, на неговия свят, време и история. Трагизмът на човешката смърт като разрушаване на личностната човешка психо-физическа идентичност бива игнориран по един нечовешки начин. Така човекът се превръща в „безличностна идея“, в имперсонален дух, в химера, а личностното битие потъва в безсмислието и безличността на всепроникващото нищо.

Третата и последна глава на дисертацията е посветена на различните проявления на това учение в нашето съвремие (с. 194–248). Разгледани са различните процеси, като секуларизацията и глобализацията, които влияят върху съвременния религиозен живот и способстват за разпространяването на тази противоположна на православното светоусещане и опитност доктрина. Анализирани са дейността на гуруистки секти и различни практики, като трансцендентална медитация и йога, които отдалечават човека от Бога. Потърсени са адекватни средства за противодействие срещу това гибелно и песимистично

учение. В тази част от дисертацията си В. Трайкова много умело представя манипулирането с религиозността в разгледаните сектантски вярвания и практики, както и сериозната опасност, дебнеща занимаващите се с йога, трансцендентална медитация и др., от попадане в посвещаване и поклонение пред езически божества.

Заклучението (с. 249–255) представя в синтезиран вид основните резултати на изследването. Дисертацията е снабдена с необходимия текстово-критичен апарат, като включва 670 посочки под линия. Библиографията е богата и включва повече от 300 заглавия на български, руски и английски език.

Оформяне на автореферата

Авторефератът (в обем от 31 страници) стриктно следва структурата на дисертацията и вярно отразява нейното съдържание. Недобро впечатление прави фактът, че в автореферата е включено цялото заключение на основния текст (вж. Автореферат, с. 23–29 и Дисертация, с. 249–255). Това поставя под въпрос уменията на докторанта да представи в синтезиран вид основните резултати на своето изследване. Посочените от докторанта научни приноси отразяват несъмнените достойнства на дисертационния труд.

Логично, към текста на дисертацията могат да бъдат отправени и някои критични бележки. Като такива могат да се посочат неголям брой наборни грешки като на с. 7, 12, 80, 133, 144, 175, 178 и т.н. от основния текст, неправилно членуване на думата „Месия“ (с. 179). Недобро впечатление прави неуместното използване на глагола „подпрях“ на с. 18, като трябва да подчертая, че едно изследване не се подpira, а се базира, основава и т.н. на други изследвания. Във връзка с утвърдената богословска терминология препоръчвам на В. Трайкова да избягва думи като „счупеност“ по отношение на човешката природа, а да се придържа и използва общоприетата дума „повреденост“. Не по-малко неуместна е и употребата на епитета „разбита“ за човешката природа (с. 158). Летоброенето на с. 111 трябва да се съобрази с утвърденото обратно броене, когато се говори за отрязък от време преди Рождество Христово. На с. 139 е посочено името на св. Григорий Велики сред бележитите западни апологети от V–VIII в., а всъщност за него няма никакво изложение, което поставя въпросът защо изобщо е включен. Не мога да не отбележа двойната фактологична грешка, лансирана в заключението,

където докторантът свързва Аристотел с „усещането за Един Демиург“ и „безсмъртната душа“ (вж. с. 251).

Всички посочени пропуски, неточности и грешки са лесно отстраними и не пречат на доброто възприемане на текста.

Представени са четири публикации, пряко свързани с темата на дисертацията, от които една е под печат. Другите три са публикувани в престижни научни списания и сборници. Те отразяват трайния интерес на докторанта към изследваната тема.

Заключителна оценка

Като цяло, дисертационният труд отразява трайните научни интереси и търсения на докторант Виктория Алберт Трайкова, която е вложила много сили и енергия при разработването му. Трудът има своите научни достойнства и напълно отговаря на научните критерии и стандарти за самостоятелно и завършено изследване.

Дисертацията съдържа изискуемата по закон декларация за оригиналност и достоверност на текста. От своя страна декларирам, че нямам съвместни публикации с докторанта и не попадам в хипотезата „конфликт на интереси“. Съпътстващата документация е пълна, според изискванията на закона и другите нормативни документи, които уреждат процедурата по настоящата защита.

Като имам предвид приносните научни резултати на дисертацията и актуалността на разглежданата проблематика, убедено предлагам на уважаемите членове на научното жури да присъдят образователната и научна степен „ДОКТОР“ на Виктория Алберт Трайкова. За настоящата процедура заявявам, че ще гласувам с „ДА“.

13.06.2022 г.

София

.....

(доц. д-р Д. Пенков)